

CAMBODJA I ELS CRITS DEL SILENCI

Phnom Penh (Cambodja). El país del món amb més fosses comunes. Entre 1975 i 1979, Cambodja vivia presonera de la “utopia assassina”. L'escriptor i supervivent Pin Yathay definia així els quatre anys que succeïen l'arribada del Khmer Roig al poder després d'una cruenta guerra civil, els quals desembocaven en un règim del terror i genocidi. Rebatejat com Kampuchea Democràtica, l'estat del sud-est asiàtic era sotmès a una quimèrica i radical interpretació del maoisme que pretenia transformar el poble cambodjà en una societat agrària sense classes. Es decretava, l'any zero, una tàbula rasa a la qual succeiria l'assassinat de prop d'un terç de la població total. Gairebé dos milions de persones víctimes de la fam, les malalties, els treballs forçats o les purgues internes.

Construïda del no-res, autosuficient i alliberada d'ancoratges al passat o del món occidental. La societat que liderava Saloth Sar –més conegut com Pol Pot– es comença a configurar durant la Guerra del Vietnam, quan el príncep Norodom Sihanouk és deposat el 18 de març de 1970 i succeït pel general Lon Nol. Un cop d'estat amb el suport de la CIA, qui veia amb mals ulls la permissivitat de l'anterior govern amb el Vietcong, el qual feia ús de la ruta Ho Chi Minh a través del territori laosià i cambodjà per abastir-se de material i de tropes davant l'enemic estatunidenc. S'iniciava així una guerra civil entre la dictadura militar de Lon Nol –caracteritzada per la corrupció i la brutal repressió contra la població rural– i la guerrilla comunista dels khmers roigs.

Des del seu exili a Pequín, Sihanouk encoratjava a unir-se a l'oposició. Des del cel, l'aviació nord-americana llançava mig milió de tones de bombes i causava la mort d'unes 300.000 persones. Des de les zones rurals, la impotència i la repressió animaven els camperols a unir-se a les files de Pol Pot. El 1973, els khmers roigs ja controlaven un 85% del país. No obstant això, no seria fins al 17 d'abril que entrarien triomfals a Phnom Penh, trinxera del govern de Lon Nol. La població els rebia amb crits d'alegria i banderes blanques onejant, eufòrica davant la imminent pau. Tanmateix, els fusells dels soldats ràpidament es giraven contra el poble: l'Angkar –el Partit Comunista de Kampuchea liderat per Pol Pot– tenia el poder, i la primera ordre era abandonar la ciutat.

LA UTOPIA TACADA DE GENOCIDI

De la ciutat al camp. Sense distincions d'edat, sexe o estat de salut. La població va ser desplaçada a les àrees rurals per orientar així el model de vida cambodjà cap a la producció agrícola. Sota la premissa de “construir el Socialisme des del camp”, Pol Pot va desenvolupar un pla quadriennal que fixava la producció de tres tones mètriques d'arròs per hectàrea. Unes expectatives irrealitzables –la mitjana de producció en temps de pau rondava la tona– que van forçar a la implementació d'unes jornades de treball de 12 hores sense temps de descans i amb un menú diari de dos bols d'aigua d'arròs. La medicina moderna va ser substituïda per la tradicional; les fronteres, tancades, i la moneda, abolida. El cost de la desobediència a les cooperatives agràries anava des de l'empresonament en camps de reeducació fins a la tortura o l'execució. Menjar més arròs del permès era un crim capital. A la utopia roja la vida mancava de valor.

La construcció de la nova societat agrària caminava de la mà de la depuració de l'anterior. Des d'Angkar s'emetia la consigna d'esborrar tota traça de tradició cambodjana i influència estrangera, a la qual seguia la persecució d'intel·lectuals i comerciants, de gent amb estudis superiors o coneixement de llengües estrangeres, de soldats i funcionaris, de vietnamites i monjos budistes. Alhora se separaven famílies, se celebraven cerimònies massives de matrimonis forçats i l'organització tutelava infants com soldats o botxins. Una purga polític-social, ètnica i religiosa on dur ulleres o tenir mans sense durícies els feia sospitosos de ser contrarevolucionari. Mentre que a la teoria els khmers roigs promulgaven una societat sense classes, a la pràctica creaven la dicotomia entre la “gent nova” –provinent de la ciutat i privada de drets o de confiança– i la “gent de base” –població rural amb més facilitats per a l'adoctrinament, a qui s'oferia la possibilitat de liderar les cooperatives.

La repressió del règim s'articulava també en una àmplia xarxa de presons i camps d'extermini. Entre les 196 garjoles de la Kampuchea Democràtica, en destacava l'S-21, on s'estima que hi van ser torturades i executades unes 17.000 persones.

DE L'S-21 ALS CAMPS DE LA MORT

“Una de les moltes vegades que em van colpejar em van trencar el dit petit de la mà i ara no el puc moure. Al dit gros del peu em falta l'ungla, ja que me la van arrencar. Per culpa d'una descàrrega elèctrica ja no hi sento amb l'orella esquerra”. Chum Mey espera a la sortida de la presó S-21 per explicar una història atípica. Ell és un dels únics set supervivents de l'horror d'unes parets que el van engarjolar durant més de dos anys. Detingut un 28 d'octubre de 1978, el cambodjà segueix desconeixent a dia d'avui el motiu pel qual els khmers roigs el van empresonar. “Em torturaven i em preguntaven si era de la CIA, però jo ni tan sols sabia què en volien dir les sigles”, explica Mey, qui després de dotze dies de continus suplicis va confessar ser l'espia que no era.

Al Chum Mey el va salvar la seva destresa com a mecànic, la que li permetia arreglar les màquines d'escriure i de cosir dels khmers roigs, imprescindibles a la presó per deixar constància dels interrogatoris i apedaçar els uniformes negres dels guardes. Bou Meng, l'altre supervivent que resta en vida, va compartir una sort similar, quan des de la direcció del centre d'empresonament van descobrir que era artista. L'encàrrec de retrats de Pol Pot, Marx, Lenin o Mao Zedong li va permetre salvar la vida. Ambdós supervivents comparteixen el turment del passat però també desitjos en el present. Retornen cada dia a l'S-21 per vendre els llibres on relaten el viscut i per evitar que els horrors es perdin en l'oblit: “Ja tinc 85 anys i no sé quants anys més em queden, però quan mori ho faré tranquil de saber que el meu llibre seguirà explicant el que he viscut a les noves generacions”, conclou Mey.

Lluitar per la memòria històrica és un propòsit compartit amb la presó S-21, escola de secundària abans de la victòria roja i ara reconvertida en el Museu del Genocidi Tuol Sleng. Els seus cinc edificis alberguen els gairebé 6.000 retrats recuperats dels presoners. Una successió d'expressions de desolació, confusió, espant o horror. Alguns miren desafiant a càmera, gran part amb el número de pres clavat a l'àrea pectoral, tots fotografiats com mostra als líders del Khmer Roig que les seves ordres s'havien complert. Els rostres del genocidi. La major part de cambres resten buides i en silenci, amb unes poques instantànies

que recorden els cossos inflats, en descomposició i encadenats als llits que van trobar els qui van alliberar el centre el 1979.

L'S-21 era una peça vital a la màquina de matar de l'Angkar. Allà, s'hi interrogava i torturava per detectar possibles traïdors i agents de la CIA o el KGB. Els estrangers i els presoners més importants –ministres, secretaris o veterans revolucionaris caiguts en desgràcia– eren assassinats i enterrats a la mateixa presó. La resta eren enganyats i transferits en camions cap al camp de la mort de Choeung Ek. Allà els esperava una unitat que verificava els seus noms, els separava en petits grups i els feia agenollar davant de fosses al terra, on se'ls donava mort amb aixades, pals de fusta, ganivets o espases. Tot per estalviar bales. “Els matàvem com pollastres”, admetia Kaing Guek Eav –d'altres Duc–, un dels més alts dirigents del Khmer Roig i director de l'S-21. Choeung Ek no era l'únic camp de la mort, sinó que el Centre de Documentació de Cambodja n'ha detectat 387 més, que equivalen a 19.653 fosses comunes.

QUAN DESMOBILITZAR I RECONCILIAR NO SÓN SINÒNIMS

Quan el 3 de desembre de 1978 el govern vietnamita creava el Front Unit per la Salvació Nacional de Kampuchea (FUSNK), s'iniciava la fi de la dictadura roja. Les tropes de Hanoi alliberaven Phnom Penh el 7 de gener i ocupaven la resta del país, on crearien un nou govern liderat per exkhmers roigs que prèviament s'havien integrat al FUSNK. Els fidels a Pol Pot es refugiaven a la frontera tailandesa, i donaven peu a una guerra civil que sembraria el país de mines antipersona, sis milions de les quals encara resten sense explotar. Els Acords de París de 1991 seran un pas crucial per a la desmobilització dels khmers roigs, que no depositarien les armes fins a la mort de Pol Pot, el 1998.

Ara bé, Cambodja dista molt de ser una societat reconciliada amb el passat. Segons dades de la Transcultural Psychosocial Organization del 2001, un 28,4% dels supervivents del règim patien un trastorn per estrès posttraumàtic (TEPT) i un altre 40%, ansietat. A l'entorn institucional, la ferida també encara està oberta. Les tensions entre el Partit Popular de

Cambodja de Hun Sen –al govern des de fa 31 anys– i l'oposició del Partit per la Salvació Nacional de Cambodja augmenten a mesura que s'apropen les eleccions locals del 2017 i les generals del 2018. Tres dècades de Hun Set al poder que han portat estabilitat i un modest creixement econòmic a un país devastat per la tragèdia. Tanmateix, segons l'organització no-governamental Human Rights Watch, ho han fet acompanyades d'execucions extrajudicials, detencions arbitràries, tortures, censura, prohibició dels drets de reunió o associació i manteniment d'una xarxa nacional d'espies i informadors per intimidar la ciutadania.

La primera puntada per cosir la ferida de Cambodja arribava el 2009, any en què un tribunal nacional amb suport de les Nacions Unides començava a investigar els crims del Khmer Roig. En un primer procés, la cambra jutjava Kaing Guek Eav –més conegut com Duc–, director de la presó S-21 i responsable de les 17.000 morts que es creu que s'hi produïren, i que va ser condemnat a passar la resta de la seva vida a la presó. El seguia un segon procés que asseia al banc dels acusats els líders vius més importants: el número dos i principal ideòleg del règim, Nuon Chea; el ministre d'Assumptes Interiors, leng Sary; la ministra d'Assumptes Socials, leng Thirith, i el cap d'Estat de la Kampuchea Democràtica, Khieu Samphan. Mentre leng Sary moria el 2013, leng Thirith era declarada mentalment incapacitada per ser jutjada i tot seguit posada en llibertat. Nuon Chea i Khieu Samphan eren condemnats a cadena perpètua per crims contra la humanitat. Els esperava un segon judici –el Cas 002/2 per genocidi–, el veredictes del qual no arribarà fins a mitjans del 2019. Així mateix, a causa de la seva avançada edat, res garanteix que s'emeti un veredictes final.

L'espectacularitat i la internacionalització del judici no convenç part de la població cambodjana, desconfiada davant d'un procés lent i complicat, esquitxat per la corrupció i manca de voluntat política del govern. Hun Sen limitava la investigació als cinc líders vius, obstacle que els observadors independents titllaven de reflex de la por que es revelés la implicació d'algun membre del seu gabinet –molts d'ells antics khmers roigs– en el genocidi. O fins i tot la d'ell mateix.